
ARTYKUŁY

[*Articles*]

RELACJE Z DZIADKAMI A SUBIEKTYWNA OCENA JAKOŚCI ŻYCIA ICH WNUKÓW W RODZINACH O RÓŻNEJ STRUKTURZE*

Elżbieta Napora

Institut Filozofii, Socjologii i Psychologii
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Institute of Philosophy, Sociology and Psychology
Jan Długosz University in Czestochowa

RELATIONS WITH GRANDPARENTS AND SUBJECTIVE ASSESSMENT
OF QUALITY OF LIFE OF THEIR GRANDCHILDREN IN FAMILIES
WITH DIFFERENT STRUCTURES

Summary. The article presents the results of research carried out among students, on inter-relationships between young people and grandparents, and the impact of these compounds on the quality of life of respondents from families with full or conducted by single mothers. The hypotheses were expected to assess the relationship grandparents-grandchildren, in dimensions frequency and proximity, they shall be differentiated by family structure and line of re-relationship with their grandparents.

The results of measurements carried out in the group ($N = 196$), not only they are confirmed, but also showed significant differences in evaluations determined by gender of grandparents and period of grandchildren's life (including adolescent phase). It was also found that family structure significantly differentiates the subjective assessment of quality of youth life, and this situations are expressed by their opinions on the relationship with grandparents. The frequency of contacts with their grandchildren grandparents showed a significant association with the proximity of relationship, regardless of the lifetime of the respondents. At the same time the values of correlation coefficients between the frequency of evaluation of the relationship with the grandmother and grandfather, from mother, decrease with grandchildren's growing up. The opposite trend can be seen in relation to the rat-

* Projekt był finansowany ze środków na działalność statutową Wydziału Nauk Społecznych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, przyznanych na podstawie decyzji numer DS/WNS/6038/2014.

Adres do korespondencji: Elżbieta Napora, e-mail, e.napora@ajd.czyst.pl

ings of this compound expressed by both his grandparents from father site, for whom these values clearly increase with the passage of time, regardless of family structure.

Key words: grandchild, quality of life, single mother family

Wprowadzenie

Zagadnienie relacji wnuków z dziadkami coraz częściej jest obecne w literaturze naukowej, gdzie dostrzega się i podkreśla znaczącą rolę międzypokoleniowych więzi rodzinnych oraz stwierdza konieczność wspierania owych relacji. Ich istota sprowadza się do wzajemnego zaspokajania potrzeb psychospołecznych, takich jak potrzeba uznania, zaufania, bezpieczeństwa czy miłości (Małecka, 1997).

Stała bądź czasowa obecność dziadków w rodzinie jest czynnikiem wychowawczym oraz scalającym pokolenia. Dziadkowie dają rodzinie poczucie stabilności i zakorzenienia jej w czasie (Pikuła, 2010). Nierzadko są oni silnie przywiązani do wnuków i w większości przypadków więź ta przyjmuje postać towarzyskich relacji opartych na regularnym kontakcie i nieformalnych stylach interakcji (Henderson i in., 2009). Częste wzajemne kontakty zacieśniają więzi uczuciowe i kształtują poczucie bliskości, sprzyjające wzajemnej otwartości dziadków i wnuków (Małecka, 1997; Harwas-Napierała, 2010). Te bliskie związki z natury są stabilne i trwałe.

Zarówno teoria przywiązania, będąca modelem etologicznym, jak i teorie systemów rodzinnych umożliwiają zobrazowanie i podkreślenie znaczenia dziadków w rodzinie (Goodfellow, 2010), rozpatrywanej w kontekście struktury systemu społecznego oraz jako samoistny układ systemowy. System to zbiór połączonych ze sobą składników, stanowiących zdolność do funkcjonowania w określony sposób. Ujęcie systemowe rodziny oznacza postrzeganie jej w kategorii układu zintegrowanego, który w sytuacji, gdy ulegają zmianie warunki zewnętrzne lub wewnętrzne systemu, podejmuje działania umożliwiające funkcjonowanie w nowych okolicznościach (Cieślak, 1989). Rodzina jest układem interakcji zgodnie z odniesieniem, że układ ten stanowi całość, a zmiany jednego z elementów zależą od wszystkich pozostałych (de Barbaro, 1999), ponadto zaś ów system rodzinny dąży do zachowania równowagi i funkcjonalnej sprawności. Nie wszystkie jednak rodziny nadążają za naturalnie następującymi zmianami, tym większą presję będą zatem odczuwać w sytuacji, gdy systemowa modyfikacja musi być wprowadzona nagle, np. z powodu odejścia jednego z rodziców. Każda istotna zmiana powoduje zasadnicze przeorganizowanie życia rodziny – od jej rodzaju, wewnętrznej spójności i zdolności adaptacyjnych, a także zakresu zmian zależy dalsza egzystencja funkcjonującego systemu (Radochoński, 1987). Ważna jest zatem zdolność rodziny do reagowania i dostosowania się do trudnych i zmiennych warunków (Silverstein, Ruiz, 2006).

Znaczenie dziadków z perspektywy badań

Czas wspólnego życia trzech pokoleń stwarza okazję do rozwinięcia pozytywnych międzygeneracyjnych relacji dziadkowie – rodzice – dzieci (Putney, Bengtson, 2001). Studia empiryczne nad związkami międzypokoleniowymi ukazały, że dziadkowie przyczyniają się do lepszej jakości życia rodzinnego na wiele sposobów. Poprzez przekazywanie tradycji rodzinnych i wiedzy kulturowej (Stepulak, 2014), treści z historii i rodzinnych zwyczajów (Małecka, 1997), zapewnienie wsparcia finansowego i emocjonalnego (Napora, Kozerska, Miszczak, 2014), wspieranie dobrego samopoczucia wnuków, zapewnienie opieki nad członkami rodziny w potrzebie, szczególnie zapewnienie opieki nad dziećmi. Emocjonalna bliskość z dziadkami wiąże się z mniejszą ilością objawów depresyjnych (Ruiz, Silverstein, 2007) oraz wpływa na rozwój poznawczy wnuków (Zawadzka, 1998). Dziadkowie uczą umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z innymi. Dodatkowo, komunikacja z dziadkami jest szersza niż w przypadku komunikacji z rodzicami (Zawadzka, 1998), mogą oni odgrywać rolę modeli osobowych (Tyszkowa, 1990). Dziadkowie są spostrzegani przez młodzież jako osoby mające wpływ na wybory przez wnuków wartości i celów życiowych (Franks i in., 1993).

Wyniki pokazują, że młodzież często ma lepszy kontakt z dziadkami niż z własnymi rodzicami, którzy zajęci pracą nie znajdują czasu dla swoich dzieci. Szczególne poczucie bliskich relacji z dziadkami ma młodsze pokolenie i to ono wskazuje na konkretne dobra, jakie im zawdzięcza. Ilustracją są badania Aquilino (1996), w których dzieci poniżej 15 r.ż., mieszkające z rodzicem i jednym z dziadków, miały lepsze osiągnięcia w szkole w porównaniu z tymi, które były wychowywane w dzieciństwie tylko przez matkę. Wnuki, wobec których dziadkowie odgrywali przez jakiś czas rolę opiekuńcze i wychowawcze, zawdzięczają zdecydowanie więcej niż ci, których kontakt z dziadkami był sporadyczny (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dziegielewska, 2006, s. 104).

Naukowcy zaobserwowali występujące różnice w relacjach pomiędzy wnukami a babcią i dziadkiem. Babcie znacząco bardziej koncentrują się na związkach interpersonalnych, dziadkowie służą radą dotyczącą nauki, pracy, finansów (Hagstad, 1985, za: Appelt, 2007, s. 6). Na posiadanie wiedzy o wnukach przez babcię ze strony matki wskazywało 62,0% respondentów. Nieco mniej podało, że babcia ze strony ojca zna ich postępy w nauce (46,9%). Jeszcze mniej osób wskazało na dziadka ze strony matki (33,9%), jak i dziadka ze strony ojca (30,2%) (Halicka, Dakowicz, Skreczko, 2013). Prawie połowa badanych ma bardzo dobre relacje z babcią od strony matki, a co trzeci badany podawał, że ma satysfakcjonujące relacje z pozostałymi dziadkami.

Kontakty z wnukami wpływają na komfort psychiczny dziadków. Poczucie bycia przydatnym oraz okazywana miłość i pomoc innym osobom w rodzinie są ważnymi czynnikami psychicznej równowagi osób starszych, pośrednio korzystnie wpływają na ich kondycję fizyczną (Trela, 2015).

Naukowcy podkreślają, że bliskość relacji dziadkowie – wnuki jest w dużej mierze uzależniona od pozytywnych związków pomiędzy pokoleniem rodziców a pokoleniem dziadków (Silverstein, Long, 1998). Co więcej, zapotrzebowanie na

bliskość dziadków jest przez rodziny nierzadko odczuwane silniej niż w poprzednich okresach życia (Susułowska, 1989), z kolei dziadkowie oczekują szacunku i pragną też być przydatni w pełnieniu odpowiednich ról rodzinnych, stosownych do ich wieku (Straś-Romanowska, 2012). Zakłócenia owego naturalnego układu przyczyniają się do negatywnych konsekwencji. Zauważono między innymi, że dziadkowie, którzy nie mają kontaktu z wnukami, są częściej narażeni na ryzyko depresji, rozczarowania i poczucie straty (Myers, Perrin, 1993).

Udział dziadków w rodzinie samotnej matki

W kręgu kultury Zachodu model rodziny od dziesięcioleci podlega istotnym przemianom. Również w Polsce występują podobne tendencje, obserwuje się między innymi stały wzrost liczby rodzin niepełnych, wśród nich rodzin samotnych matek (Tucholska, 1989; Stochmiałek, 2003). Dane ze spisów powszechnych z 2002 roku (GUS, 2007) oraz z 2011 roku (Rocznik Demograficzny, 2012, s. 241) pokazują, że w tym okresie nastąpił wyraźny wzrost liczby rodzin niepełnych – z 19,4% do 21,1%, natomiast rodziny prowadzone przez samotne matki stanowiły w owej grupie ponad dwie trzecie ogólnej liczby (Stańczak, 2012).

Problem niepełnych struktur rodzinnych podnosi wielu badaczy, wśród nich między innymi Bee (2004), która uważa, że rodziny te tworzą gorsze warunki dla rozwoju dziecka, z dwóch co najmniej powodów. Po pierwsze, przeobrażenie rodziny niesie ze sobą przykre doświadczenia dla dziecka, które z trudem przyzwyczajają się do odejścia rodzica, ponadto okres maksymalnego rozkładu życia rodziców trwa zazwyczaj kilka lat, sytuacja ta utrudnia utrzymanie nadzoru i kontroli nad dzieckiem, przyczynia się do obniżenia funkcjonalności systemu rodzinnego oraz tworzy negatywne doświadczenia wpływające na psychikę dziecka, dlatego też matce trudno jest później prowadzić proces wychowawczy na odpowiednim poziomie. Po drugie, co równie istotne, samotne rodzicielstwo zwiększa prawdopodobieństwo, że styl wychowania będzie mniej demokratyczny, umniejszający podmiotowość dziecka, albo też wystąpi atrofia wychowania – samotna matka jest rozproszona w swych działaniach i często znajduje się w stanie przygnębienia, które uniemożliwia sprawowanie kontroli połączonej z darzeniem dziecka rodzicielskim ciepłem (Bee, 2004, s. 256).

Jak już wcześniej wspomniano, dziadkowie pełnią w rodzinach bardzo ważną rolę. Wzrasta ona szczególnie w sytuacji kryzysu i rozpadu dotychczasowego układu rodzinnego. Pokolenie dziadków może wówczas realizować w systemie funkcję wsparcia emocjonalnego zarówno dla rodziców, jak też i wnuków (Kornhaber, 1986), a także brać bezpośredni udział w procesie socjalizacji dorastających dzieci (Sutor-Głodzik, Wnęk, 2008). Wspólne stresujące doświadczenia mogą być podstawą zawiązania się bliższych więzi emocjonalnych pomiędzy dziadkami a ich wnukami (Barber, 2014). Dziadkowie, włączając się aktywnie w życie rodzinne, polepszają jakość zachodzących relacji interpersonalnych (Stepulak, 2014, s. 240). W krytycznym okresie funkcjonowania tych rodzin dziadkowie zwykle udzielają pomocy finansowej, dostarczają też wsparcia polegającego na przykład na wspólnym mieszkaniu z dzieckiem lub sprawowaniu z pewnej odległości opieki nad

wnukami. Udzielane wsparcie emocjonalne – w formie wyrażania sympatii, miłości czy zaufania – skutkuje u dziecka poczuciem, że ktoś się o niego troszczy (Holahan, Moss, 1981), podobnej wspierającej troski nierzadko wymaga też rozwiedziona czy osamotniona matka, a zaspokojenie tych oczekiwań pomaga jej w powrocie do równowagi i efektywnym dalszym pełnieniu zarówno ról społecznych, jak i rodzicielskich.

Badania wskazują, że w rodzinach samotnych matek rozwój młodzieży często wspomagają babcie z linii macierzystej (ze strony matki), tym sposobem wpływają pozytywnie na psychospołeczne funkcjonowanie i matki, i dziecka (Henderson i in., 2009). Szczególnie jest to ważne w rodzinie pozbawionej odpowiedniego wzorca osobowego ojca; w tym kontekście należy zaznaczyć także rolę dziadka, jego wkład w starania rodziny zmierzające do przywrócenia psychicznej i funkcjonalnej równowagi systemu rodzinnego. Ogólnie rzecz ujmując, wypada podkreślić, że bliskie i otwarte relacje z dziadkami wzbogacają szeroko rozumiane zasoby rodziny, w szczególności zaś przynoszą wsparcie emocjonalne, przyczyniają się do łagodzenia niepokojów czy lęku (Kriegerlewicz, 2015), pozwalają zachować podstawowe więzi rodzinne oraz normy i wartości społeczno-kulturowe.

Zważywszy na doniosłe znaczenie dziadków w systemie rodzinnym, z pewnym zdziwieniem należy odnotować brak w Polsce szczegółowych badań nad rolą dziadków w rodzinie samotnej matki, zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym (Napura, Kozerska, Schneider, 2014, s. 61). Wyniki badań zagranicznych pokazują, że młodzież z rodzin niepełnych – szczególnie samotnych matek – wskazuje, między innymi na częstsze relacje z babcią ze strony matki oraz jako bardziej znaczące dla ich psychospołecznego funkcjonowania, niż czyni to młodzież z rodzin pełnych.

Cel, problemy i hipotezy badawcze

Celem podjętych badań była retrospektywna ocena relacji z dziadkami dokonana przez dorosłych wnuków z rodzin o różnych strukturach oraz zaobserwowanie różnic pomiędzy jakością życia wnuków ujmowaną ze względu na zróżnicowanie struktur rodzinnych.

Problemy badawcze sprowadzono do dwóch zasadniczych pytań. Pierwsze pytanie przybrało postać: jak oceniają swoje relacje z dziadkami wnuki z rodzin o różnych strukturach oraz jakimi czynnikami można je objaśnić? Drugie – czy młodzież podobnie ocenia swoją jakość życia bez względu na strukturę rodziny? Sformułowano następujące hipotezy. Pierwsza – wnuki znacząco korzystniej oceniają swoje relacje z babcią niż z dziadkiem, bez względu na wyróżniony okres swojego życia, jak i strukturę rodziny (H_1). Hipotezę tę wzmocniały stwierdzenia badawcze, że kobiety – w przeciwieństwie do mężczyzn – są bardziej uspołecznione i mocniej angażują się w pomoc swojej rodzinie (Dunifon, Bajracharya, 2012) oraz więcej inwestują w więzi rodzinne, w porównaniu z mężczyznami (Cavanaugh, 1997).

Hipotezę drugą (H_2) – w której oczekiwano, że częstotliwość kontaktów i stopień bliskości dziadków w ocenie dorosłych wnuków maleje w ich kolejnych okresach rozwojowych, bez względu na strukturę rodziny – uzasadniały poglądy, że

wzajemne relacje pomiędzy dziadkami a wnukami nie są statyczne, lecz ulegają zmianom w miarę dorastania dziecka (Hurlock, 1985, s. 404-405). W literaturze stwierdza się, że wiek wnuka może być czynnikiem warunkującym zmiany natężenia relacji. Młodsze wnuki – w porównaniu ze starszymi – mają większe możliwości inicjowania i podtrzymywania swoich relacji z dziadkami (Shapiro, Cooney, 2007). Zważywszy na wzrastającą rolę grupy rówieśniczej i środowiska społecznego – w miarę dojrzewania adolescentów – powyższe opinie badaczy prowadziły do założenia opartego na oczekiwaniu znaczącej dynamiki owych relacji.

Hipotezę trzecią (H_3) sprowadzono do oczekiwania, że młodzież charakteryzuje się podobnym poziomem subiektywnej oceny jakości życia, bez względu na strukturę rodziny.

Podjęte badania dotyczą szerszego problemu parentyfikacji dziadków i ich roli w procesie funkcjonowania psychospołecznego rodzin pełnych oraz samotnej matki i jej dorastających dzieci. Podjęty projekt był objęty popularyzacją jako część inicjatyw UE w dziedzinie międzypokoleniowej pomocy rodzinie samotnej matki (Schneider, Napor, Kozerska, 2012).

Rola dziadków w wychowaniu wnuków nie jest empirycznie rozpoznana w polskich warunkach – problematyka ta zazwyczaj jest pomijana przez naszych badaczy i rzadko staje się przedmiotem zainteresowań naukowych, mimo interesujących wyników pochodzących z zagranicy. Dlatego też można oczekiwać, że prezentowane poniżej wyniki w jakimś stopniu wypełniają powstałą niszę badawczą, a efekty przyczynią się do wzmocnienia działań profilaktycznych skierowanych do adolescentów i rodzin zagrożonych dysfunkcją lub przeżywających trudności.

Metoda

Uczestnicy badań

Grupę badaną stanowili studenci w wieku około 24 lat ($M = 23,91$; $SD = 6,86$), w gronie tym dominowały kobiety – 67,34% ($n = 132$), mężczyźni stanowili natomiast 31,63% badanych osób ($n = 62$). Ze wsi pochodziło 34,69% badanych ($n = 68$), z małych miast – 35,20% ($n = 69$), z dużych – 30,10% ($n = 59$). Z rodzin samotnych matek, które powstały na skutek separacji rodziców, rozwodu lub śmierci ojca pochodziło 33,67% badanych ($n = 66$), z rodzin pełnych – 66,32% ($n = 130$). Przeważająca większość badanych (70,40%; $n = 138$) zasobność swojej rodziny oceniła jako satysfakcjonującą, 29,08% ($n = 57$) jako niezadowolającą. W rodzinach badanych osób 19,38% matek ($n = 38$) i 10,20% ojców ($n = 20$) posiadało wyższe wykształcenie; średnie – 45,91% matek ($n = 90$) i 34,69% ojców ($n = 68$); zawodowe – 30,61% matek ($n = 60$) i 44,89% ojców ($n = 88$); podstawowe: 4,08% matek ($n = 8$) i 8,16% ojców ($n = 16$).

Metoda badawcza

Do retrospektywnej oceny relacji wnuków z dziadkami zastosowano dwie autorskie skale¹ służące do oceny dwóch wymiarów relacji. Pierwsza służyła do pomiaru częstotliwości spędzania czasu z dziadkami; użyto w niej pytania dotyczącego oceny relacji w czasie szkoły podstawowej, średniej i obecnie. Oceny dokonywano w skali od 0 do 5 punktów – 0 oznaczało, że badana osoba *wcale nie miała kontaktu* z dziadkami, a 5 – że *kontaktowała się z nimi codziennie*. Do pomiaru bliskości z dziadkami zastosowano również jedno pytanie ankietowe, z sześciostopniową skalą odpowiedzi, w której 0 oznaczało, że badani *wcale nie mieli bliskiego kontaktu* z dziadkami, natomiast 5 oznaczało najwyższy stopień relacji – *bardzo bliski kontakt*.

Do subiektywnej oceny jakości życia zastosowano skalę Huebnera (SLSS), składającą się z siedmiu twierdzeń, które badani oceniają na skali sześciostopniowej (0-5 punktów) i określają, w jakim stopniu zgadzają się z nimi (Oblacińska, Woynarowska, 2006). W celu zebrania danych socjodemograficznych, charakteryzujących badaną grupę osób, arkusze ankiet uzupełniono o stosowną metryczkę.

Przebieg badań

Badaniami objęto studentów z województwa śląskiego, pochodzących głównie z subregionu częstochowskiego, którzy świadomie wyrazili zgodę na udział w badaniach ankietowych. Osoby te poinformowano o anonimowości odpowiedzi oraz możliwości przerwania badania bez żadnych konsekwencji, w dowolnym momencie. Całość badań była prowadzona w latach 2013-2014, łącznie wzięło w nich udział 206 osób. Z powodu błędnie wypełnionych bądź niekompletnych informacji w ankiecie, część materiału badawczego została pominięta w toku analizowania i opracowania danych – ze względów metodologicznych. Ostatecznie przyjęto do opracowania statystycznego 196 wyników.

Metoda analizy

Uzyskany materiał badawczy uporządkowano według przyjętych uprzednio kryteriów, wyróżniając dwie grupy badanych – pochodzących z rodzin pełnych oraz rodzin samotnych matek; w toku analizy wzięto pod uwagę również kryterium linii pokrewieństwa, określając parametry płci w linii męskiej (ojczystej) oraz żeńskiej (macierzystej). Jako dodatkowy parametr wyznaczono okres życia, którego dotyczyła ocena relacji z dziadkami, określony jako czas uczęszczania do szkoły podstawowej, średniej oraz czas aktualny – czas studiów (*teraz*). Pomiar relacji zrealizowano, uwzględniając dwa wymiary – *częstotliwości* i *bliskości*, do czego po-

¹ Skale opracowano na użytek międzydyscyplinarnego projektu badawczego *Parentyfikacja dziadków jako czynnik wpływający na resilience w rodzinie samotnej matki w prowincjonalnej Polsce*, realizowanego w latach 2012-2014. W projekcie uczestniczyły poza autorką artykułu również dr A. Kozerska (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie), dr Ewa Miszczak (UMCS) oraz dr A. Schneider (National Measurement Laboratory in New South Wales, Australia).

służyły wspomniane wcześniej skale. Wyniki uwzględniające podział na dwie grupy badanych poddano obliczeniom statystycznym, pozwalającym określić istotne różnice.

Do analizy statystycznej wykorzystano program Statistica 10.0. Zgodność rozpatrywanych zmiennych ilościowych z rozkładem normalnym badano przy użyciu testu Shapiro-Wilka. Do weryfikacji hipotez zastosowano metody nieparametryczne. Do porównań między dwiema grupami wykorzystano test *U* Manna-Whitneya. Analizę zależności między zmiennymi wykonano za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana oraz testu chi-kwadrat. Założono poziom istotności $\alpha = 0,05$. Za istotne statystycznie uznano wyniki, gdy wyliczone prawdopodobieństwo testowe *p* spełniało nierówność $p < 0,05$.

Wyniki

Ocena relacji z dziadkami. Usystematyzowanie wyników uwzględniające zróżnicowanie systemów rodzinnych pozwoliło ukazać zjawiska i tendencje zachodzące w dwóch grupach badanych osób (tj. młodzieży pochodzącej z rodzin pełnych bądź rodzin samotnych matek), określić parametryczne różnice oraz obliczyć ich statystyczną istotność. Efekty owych analiz zaprezentowano w kolejnych tabelach (1-4).

Tabela 1. Częstotliwość kontaktu z dziadkami według oceny wnuków pochodzących z rodzin o różnych strukturach

Dziadkowie – okres życia	Ocena wnuków z rodzin pełnych		<i>Z</i>	<i>p</i>	Ocena wnuków z rodzin samotnych matek	
	<i>M</i>	<i>SD</i>			<i>M</i>	<i>SD</i>
MM – SP	3,71	1,38	-1,11	0,140	3,82	1,64
MM – SS	3,09	1,40	-2,19	0,028	3,54	1,59
MM – T	2,67	1,49	-2,84	0,004	3,40	1,68
MO – SP	3,14	1,44	3,16	0,001	2,27	1,77
MO – SS	2,64	1,49	2,48	0,013	2,00	1,80
MO – T	2,06	1,57	2,35	0,018	1,48	1,67
OM – SP	3,23	1,55	-0,75	0,449	3,34	1,83
OM – SS	2,60	1,65	-0,41	0,681	2,69	1,99
OM – T	2,12	1,51	-0,27	0,781	2,30	2,02
OO – SP	2,88	1,73	3,93	0,000	1,64	1,70
OO – SS	2,39	1,77	3,29	0,001	1,34	1,57
OO – T	1,76	1,85	1,74	0,081	1,14	1,51

Oznaczenia: MM – babcia ze strony matki; MO – babcia ze strony ojca; OM – dziadek ze strony matki; OO – dziadek ze strony ojca; SP – szkoła podstawowa; SS – szkoła średnia; T – teraz

Spośród wyników przedstawionych w tabeli 1 uwagę zwracają przede wszystkim istotnie wyższe częstotliwości kontaktu z babcią w linii macierzystej (MM)

w rodzinie samotnej matki, zwłaszcza w okresie terażniejszym (MM – T: $Z = -2,84$; $p = 0,004$) oraz w czasie edukacji wnuków w szkole średniej (MM – SS: $Z = -2,19$; $p = 0,028$). W czasie uczęszczania dzieci do szkoły podstawowej relacja ta charakteryzuje się podobną częstotliwością zarówno w rodzinach pełnych, jak i prowadzonych samodzielnie przez matkę. W tym okresie zatem, struktura rodziny nie odgrywa znaczącej roli, w obu przypadkach częstotliwość kontaktów jest wysoka – najwyższa, wzięwszy pod uwagę pozostałe okresy życia młodzieży. Nie uchwycono też znaczącej różnicy w ocenie częstotliwości kontaktu wnuków z dziadkiem od strony matki (OM), wzięwszy pod uwagę strukturę rodziny. Wyniki wskazują, że częstotliwość spędzania czasu z macierzystym dziadkiem jest podobna zarówno w rodzinie pełnej, jak i prowadzonej przez samotną matkę. Warto podkreślić wyższe wartości średnich dla ojca matki w rodzinie samotnej matki, w porównaniu z rodzinami pełnymi oraz niższą częstotliwość kontaktów z dziadkiem od strony ojca – w rodzinach prowadzonych samodzielnie przez matkę.

Porównanie rozkładów procentowych pokazuje, że w rodzinie samotnej matki kontakty z dziadkami (zarówno z babcią, jak i z dziadkiem) były częstsze w linii macierzystej. Wysoką częstotliwość kontaktów deklaruje 42,4% młodzieży z rodzin samotnych matek i 17,0% z rodzin pełnych. Łączny odsetek osób, które deklarowały bardzo częste kontakty, wśród młodzieży z rodzin samotnych matek osiągnął wartość 57,7%, a wśród respondentów pochodzących z rodzin pełnych – 43,0%.

Tabela 2. Bliskość relacji z dziadkami w ocenie wnuków pochodzących z rodzin o różnych strukturach

Dziadkowie	Wnuki z rodzin pełnych		Z	p	Wnuki z rodzin samotnych matek	
	M	SD			M	SD
MM	3,62	1,47	-2,92	0,003	4,17	1,36
MO	2,99	1,63	3,25	0,001	2,09	1,83
OM	2,98	1,62	-0,94	0,343	3,14	1,82
OO	2,17	1,87	2,35	0,018	1,49	1,84

Oznaczenia: MM – babcia ze strony matki; MO – babcia ze strony ojca; OM – dziadek ze strony matki; OO – dziadek ze strony ojca

W wymiarze *bliskości* relacji z dziadkami uzyskano istotnie wyższą ocenę kontaktów z babcią od strony matki w rodzinie samotnej matki ($Z = -2,92$; $p = 0,003$), w porównaniu z oceną bliskości w rodzinach pełnych. Nie występuje natomiast istotna różnica ocen dotyczących dziadka od strony matki – w obu typach rodzin bliskość z ojcem matki jest na podobnym poziomie. Potwierdza to przypuszczenie, że braku ojca nie musi rekompensować dziadek, częściej bowiem nieobecność rodzica rekompensuje macierzysta babcia.

Związek pomiędzy częstotliwością kontaktów a bliskością relacji z dziadkami ze względu na okres rozwojowy wnuków. W tabelach 3 i 4 przedstawiono wartości współczynników korelacji oraz poziom istotności dla związków pomię-

dzy oceną częstotliwości a oceną bliskości relacji w rodzinie pełnej (tabela 3) oraz w rodzinie samotnej matki (tabela 4).

Tabela 3. Współczynniki korelacji ρ Spearmana pomiędzy częstotliwością a bliskością relacji w rodzinach pełnych

Okres rozwojowy wnuków	Dziadkowie			
	MM	MO	OM	OO
Szkolny	0,53***	0,63***	0,44***	0,65***
Dorastanie	0,49***	0,65***	0,54***	0,70***
Wczesna dorosłość	0,34**	0,64***	0,34**	0,72***

** $p < 0,005$; *** $p < 0,000$

Tabela 4. Współczynniki korelacji ρ Spearmana pomiędzy częstotliwością a bliskością relacji w rodzinach prowadzonych przez samotne matki

Okres rozwojowy wnuków	Dziadkowie			
	MM	MO	OM	OO
Szkolny	0,54***	0,63***	0,57***	0,71***
Dorastanie	0,42***	0,65***	0,50***	0,74***
Wczesna dorosłość	0,36**	0,64***	0,52***	0,86***

** $p < 0,005$; *** $p < 0,000$

Wyniki przedstawione w tabelach 3 i 4 są dodatnie i statystycznie istotne. Zarówno w rodzinie pełnej, jak i rodzinie samotnej matki wyniki sugerują, że rosnącym wartościom na skali częstotliwości towarzyszą rosnące wartości w ocenie bliskości relacji. Ponadto w obydwu grupach korelacje mają podobną siłę, co więcej, najsilniej skorelowana z aktualną (wyrażaną we wczesnej dorosłości) oceną bliskości jest częstotliwość kontaktów z dziadkami w okresie szkoły podstawowej ($R > 0,4$ w obydwu grupach), korelacja ta jest najslabsza w obecnym czasie – w fazie wczesnej dorosłości ($R < 0,4$). Zaobserwowana prawidłowość występuje niezależnie od struktury rodziny.

Współczynniki korelacji bez względu na typ rodziny pokazują, że stopień częstotliwości kontaktów wnuków z babcią od strony matki maleje wraz z ich dorastaniem, w przeciwieństwie do częstotliwości spotkań z dziadkiem od strony ojca, dla których wartości współczynników korelacji wyraźnie wzrastają.

Jakość życia wnuków z rodzin o różnych strukturach. W tabeli 5 przedstawiono statystyki opisowe wraz z testem istotności różnic dla jakości życia wnuków pochodzących z rodziny pełnej i z rodziny samotnej matki.

Tabela 5. Statystyki opisowe dla jakości życia wnuków pochodzących z rodzin o różnych strukturach wraz z testem istotności

Struktura rodziny (<i>N</i> = 193)	<i>M</i>	<i>Me</i>	Min.	Maks.	Dolny kwartyl	Górny kwartyl	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Młodzież z rodzin pełnych (<i>n</i> = 128)	25,45	26	9,00	35,00	22,00	29,00	5,36		
Młodzież z rodzin samotnych matek (<i>n</i> = 65)	23,66	25	9,00	34,00	19,00	27,00	6,03	2,07	0,037

Otrzymany wynik ($Z = 2,07$; $p = 0,037$) oznacza zachodzącą istotną statystycznie różnicę w odczuwanej jakości życia w porównywanych grupach. Wartości *Me* oraz *M* wskazują, że w rodzinach pełnych występuje znacząco wyższa ocena jakości życia. W gronie badanych pochodzących z rodzin samotnych matek możemy natomiast stwierdzić wyraźnie wyższy odsetek ocen niskich.

Dyskusja i wnioski

Zebrane dane empiryczne pozwalają ustosunkować się do trzech hipotez. W pierwszej oczekiwano, że wnuki znacząco korzystniej oceniają swoją relację z babcią w porównaniu z dziadkiem, bez względu na oceniany okres swojego życia, jak i strukturę rodziny pochodzenia (H_1). Zaobserwowane istotne statystycznie wyniki potwierdzają tę hipotezę z jednym wyjątkiem. Otóż, korzystniejsze oceny kontaktów z babcią wiązały się zarówno z czasem szkolnym, jak i dorastaniem oraz terażniejszością (wczesną dorosłością). Podobnie też wyższe oceny uzyskiwały babcie niż dziadkowie – bez względu na strukturę rodziny. Należy jednak podkreślić, że rozpad rodziny nie tylko zmienia ową sytuację pod względem formalnoprawnym, ale wpływa też na kontakty z dziadkami. Niewątpliwie, w okolicznościach kryzysu i rozpadu dotychczasowego modelu rodziny dochodzi do intensyfikacji kontaktów z macierzystą babcią, co najmniej utrzymania dobrych relacji z macierzystym dziadkiem (wyniki wskazują, że w rodzinach niepełnych następuje zacieśnienie więzi rodzinnych z rodzicami matki, w tym również z dziadkiem) oraz osłabienia relacji z rodzicami ojca, zwłaszcza z dziadkiem w linii ojczystej. Może wówczas dochodzić do sytuacji, w której kontakty wnuków z dziadkiem od strony matki będą znacząco lepsze niż relacje z babcią – matką ojca.

Powyższe konstatacje potwierdzają uzyskane rezultaty badawcze (tabele 1 i 2). Bez względu bowiem na okoliczności ocena wyrażana przez młodzież odnośnie do relacji z babcią jest korzystniejsza niż ocena relacji z dziadkiem, a równocześnie w rodzinach samotnych matek obserwuje się wyższą częstotliwość i bliskość kontaktów z rodzicami matki niż ojca, przy czym w dalszym ciągu można mówić o lepszej relacji z babcią niż z dziadkiem, przede wszystkim w linii macierzystej. Uzasadnione zatem jest stwierdzenie występowania dwóch – co najmniej – tendencji dominujących: babcie mają zazwyczaj lepszy kontakt z wnukami niż dziadko-

wie, natomiast w rodzinach niepełnych rodzice matki zajmują ważniejszą pozycję niż rodzice ojca.

Szczegółowe analizy prowadzą do wniosku, iż częstotliwość kontaktów z macierzystą babcią jest korzystniej oceniana przez wnuki z rodziny samotnej matki, w porównaniu do ocen młodzieży z rodzin pełnych (tabela 1). Podobnie też babcia od strony ojca znacząco korzystniej niż dziadek jest oceniana przez wnuki z rodziny pełnej. W tym kontekście wyróżniają się opinie dotyczące częstotliwości kontaktu z macierzystą babcią, gdzie ocena wyrażana przez wnuki w odniesieniu do okresu uczęszczania do szkoły podstawowej była podobna zarówno w rodzinie pełnej, jak i samotnej matki – w przeciwieństwie do opinii wnuków z rodzin samotnych matek, usatysfakcjonowanych systematycznością (częstotliwością) spotkań z babcią od strony matki w czasie szkoły średniej oraz teraźniejszym, i równocześnie wskazujących na niedostatek kontaktów z babcią od strony ojca, szczególnie wyraźny na etapie wczesnej dorosłości.

Ojciec matki jest podobnie oceniany przez wnuków – zarówno pod względem częstotliwości kontaktów, jak i bliskości – bez względu na strukturę rodziny oraz wiek życia młodzieży, co jest dosyć zaskakującym wynikiem. Dodajmy, że są to oceny stosunkowo wysokie, pozytywne. Relacja z dziadkiem od strony ojca uzyskuje natomiast dobre oceny dotyczące okresu szkoły podstawowej i szkoły średniej, ale tylko w rodzinach pełnych i – co istotne – oceny te ulegają obniżeniu w okresie wczesnej dorosłości.

Wyższe wartości średnich dla oceny relacji z dziadkiem od strony matki, wyrażane przez wnuków z rodziny samotnej matki – w porównaniu z ocenami z rodzin pełnych – wskazują na stałą wysoką aktywność i przywiązanie macierzystego dziadka w każdym okresie ich życia. To sugeruje, że wspólne stresujące doświadczenia, związane na przykład z procesem rozchodzenia się rodziców, mogą być czynnikiem sprzyjającym wytworzeniu się bliższej więzi emocjonalnej pomiędzy ojcem matki i wnukami (Barber, 2014) – więzi motywowanej także chęcią utrzymania owej bliskości czy na przykład pragnieniem dostarczenia rekompensaty i emocjonalnego wsparcia. Biorąc pod uwagę analogiczne oceny dotyczące relacji z macierzystą babcią, można przypuszczać, że podobne motywacje towarzyszą także ich staraniom.

Prezentowane wyniki badawcze mogą skłaniać do wniosku, że w rodzinie niepełnej istotnie bardziej parentyfikowana jest babcia ze strony matki niż pozostali dziadkowie. Ponadto zyskują potwierdzenie opinie wyrażane w literaturze, że wnuki mają lepsze związki z babcią niż z dziadkiem (Roberto, Stroes, 1992). Intensywność kontaktów babci od strony matki, bez względu na typ rodziny, może potwierdzać wyższe uspołecznienie i aktywność kobiet, ich skłonność do udzielania pomocy i opieki innym (Cavanaugh, 1997).

Mniej korzystne oceny dziadka ze strony matki (w porównaniu do ocen uzyskiwanych przez macierzystą babcię) w rodzinie, gdzie głową jest samotna matka, można próbować wytłumaczyć jego aktywnością zawodową. Mężczyźni do niedawna przechodzili na emeryturę później niż kobiety, stąd też dziadek mógł po prostu dysponować mniejszą ilością wolnego czasu, co utrudniało pomoc tak częstą

jak w przypadku babci. Ponadto wydaje się, że częstotliwość i bliskość dziadka ze strony matki wnuki mogły traktować jako coś naturalnego, a samego dziadka jako bliskiego członka rodziny, bez dostrzegania czegoś szczególnie wyjątkowego w jego obecności. Oczywiście jest to domysł dość dowolny i raczej poboczny, albowiem podobny argument można zastosować w odniesieniu do relacji z babcią – jej niejako naturalnej, niewymuszonej obecności. Być może warto jednak podnieść i tę kwestię, a pewne zróżnicowanie ocen tłumaczyć formami aktywności babci i dziadka, sposobami spędzania czasu z wnukami.

Wyższe poczucie więzi z dziadkami (babcią i dziadkiem) ma młodsze pokolenie, inaczej mówiąc – relacje te odgrywają szczególną rolę w okresie dzieciństwa i adolescencji. Wnukowie, którzy doświadczyli owej więzi, wskazują na konkretne dobra, jakie zawdzięczają swym bliskim. Oczywiście osoby, wobec których dziadkowie pełnili przez jakiś czas role opiekuńcze i wychowawcze, zawdzięczają im zdecydowanie więcej niż ci, którzy kontakt z dziadkami mieli jedynie sporadycznie (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dzięgielewska, 2006, s. 104).

Dziadkowie – rodzice ojca – zdecydowanie bardziej korzystne oceny bliskości i częstotliwości kontaktów uzyskują u wnuków pochodzących z rodzin pełnych, natomiast w rodzinach, gdzie jej głową jest samotna matka, oceny te drastycznie maleją (zob. wyniki przedstawione w tabelach 1 i 2). W rodzinach samotnych matek zauważalna jest ponadto wzrastająca rola macierzystej babci, co – jak już było wspomniane – potwierdza przypuszczenie, że w sytuacji braku ojca jego nieobecność stara się swoim zaangażowaniem nadrobić babcia, dziadek zaś pełni w tym zamierzeniu rolę pomocniczą.

Niejako na marginesie uzyskanych wyników, zważywszy na kontekst korzystnych ocen uzyskiwanych przez babcię i dziadków w rodzinach pełnych, odwołując się ponadto do stwierdzeń występujących w literaturze, można wyrazić przypuszczenie, że zbyt wysokie zaangażowanie dziadków wytwarza warunki sprzyjające umniejszeniu roli ojca. Ojcowie, koncentrując się na pracy zawodowej i będąc przekonanymi o pragnieniach dziadków związanych z zajmowaniem się wnukami, mogą znacząco redukować swoje zaangażowanie w sprawę rodziny i wychowania dzieci.

Wniosek wynikający z tej części analiz prowadzi do stwierdzenia, że oceny częstotliwości i bliskości kontaktów z babcią, wyrażane przez wnuków zarówno z rodzin pełnych, jak i samotnych matek, są korzystniejsze niż analogiczne oceny dotyczące kontaktów z dziadkiem. Oznacza to zgodność wyników z początkową hipotezą (H_1) – weryfikacja jej założeń dała pozytywny rezultat. Interesujące okazuje się ponadto spostrzeżenie, że udział rodzica matki, pod względem jakości relacji z wnukami, został podobnie oceniony przez młodzież pochodzącą z rodzin o różnych strukturach. Warto też podkreślić, że dziadkowie w linii macierzystej (a więc babcia i dziadek od strony matki) uzyskują wyższe oceny w wymiarach częstotliwości i bliskości niż dziadkowie (odpowiednio babcia i dziadek) w linii ojczywej, bez względu na strukturę rodziny, przy czym w rodzinach prowadzonych przez samotne matki dochodzi do wyraźnego pogorszenia relacji z rodzicami ojca, co po-

większa różnica między liniami pokrewieństwa i bezpośrednio wpływa na opinie wyrażane przez wnuków.

Analiza wyników pozwala ustosunkować się do drugiej hipotezy (H_2), w której spodziewano się, że stopień zaangażowania dziadków (babci i dziadka), wyrażony częstotliwością kontaktów i bliskością relacji, maleje wraz z osiąganiem dojrzałości przez wnuków, bez względu na strukturę rodziny. Efekty ukazują dość wyraźną zależność między wyróżnionymi parametrami, a więc częstotliwością kontaktów i bliskością relacji wnuków z dziadkami. Lepszymi ocenom wyrażonym wobec pierwszego parametru towarzyszą wyższe oceny parametru drugiego; mówiąc inaczej, im częściej kogoś widzimy, spotykamy się, tym lepiej oceniamy wzajemną bliskość. Zależność ta pojawia się również w sytuacjach niejako odwrotnych – mniejsza częstotliwość kontaktów wiąże się z niższą oceną bliskości.

Współczynniki korelacji między wyróżnionymi cechami (tabele 3 i 4) pokazują, że zarówno w rodzinie pełnej, jak i w rodzinie samotnej matki stopień zaangażowania babci macierzystej maleje wraz ze wzrostem wieku wnuków, w przeciwieństwie do ojczystego dziadka, dla którego wartości związków pomiędzy częstotliwością a bliskością wyraźnie przyrastają wraz z wiekiem wnuków.

Dynamikę relacji pomiędzy dziadkami i wnukami mogliśmy już dostrzec przy wcześniejszym omawianiu problemowych kwestii – dane zawarte w tabeli 1 dość wyraźnie wskazują na słabnięcie relacji z dziadkami w miarę dorastania wnuków. Prawidłowość ta dotyczy zarówno kontaktów z babcią, jak i z dziadkiem, zachodzi też bez względu na strukturę rodziny. Otrzymane wyniki potwierdzają zatem poglądy o dynamiczności wzajemnych relacji pomiędzy dziadkami a wnukami, obniżaniu się częstotliwości kontaktów w miarę dorastania dziecka.

Wniosek ten jest zgodny z postrzeżeniami wyrażanymi w literaturze, gdzie zwraca się uwagę, że najkorzystniejsze oceny zaangażowania dziadków wiążą się z opiniami wnuków dotyczącymi najwcześniejszych lat życia oraz okresu uczęszczania do szkoły podstawowej. W późniejszym czasie relacje te ulegają osłabieniu czy też rozluźnieniu (Harlock, 1985). To sugeruje, że wnuki w procesie dorastania i po osiągnięciu pewnego progu dojrzałości mogą krępować się okazywania bliskości z babcią bądź dziadkiem. Stwierdza się ponadto, że wraz z wiekiem wnuków i w zależności od płci dziadków owe relacje ulegają nie tylko ilościowemu, ale też jakościowemu zróżnicowaniu (Napora, Kozerska, Schneider, 2014). We wzajemnych kontaktach w miarę upływu lat zdecydowanie zaczynają dominować rozmowy, w których kładzie się nacisk na przekazywanie tradycji, wzbogacanie przeżyć, omówienie problemów i życiowych doświadczeń. Sprzyja to rozwojowi uczuciowemu dorastającego człowieka (Falkowska, 2002, s. 47), pomaga też pokonać próg dorosłości.

Odnosząc się do ostatniej hipotezy (H_3), wyrażającej oczekiwanie, że młodzież charakteryzuje się podobnym poziomem subiektywnej oceny jakości życia bez względu na strukturę rodziny, należy stwierdzić, że uzyskane wyniki jej nie potwierdzają. Otrzymane efekty dość jednoznacznie wskazują, że w rodzinach pełnych występują znacząco częściej wyższe oceny jakości życia, natomiast w grupie badanych pochodzących z rodzin samotnych matek – możemy zauważyć wyraźnie

wyższy odsetek ocen niskich. Wynik ten potwierdza rezultaty wcześniejszych badań prowadzonych na grupie młodzieży z Polski południowo-wschodniej, w których otrzymano wartości wskazujące na istotne różnice w ocenach jakości życia pomiędzy młodzieżą z rodzin pełnych oraz pochodzącą z rodzin samotnych matek (Napora, Kozerska, Miszczak, 2014).

Literatura cytowana

- Appelt, K. (2007). Współcześni dziadkowie i ich znaczenie dla rozwoju wnuków. W: A. Brzezińska, K. Ober-Łopatka, R. Stec, K. Ziółkowska (red.), *Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości* (s. 79-95). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Aquilino, W.S. (1996). The Lifecourse of Children Born to Unmarried Mothers: Childhood Living Arrangements and Young Adult Outcomes. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 293-310, <http://www.socqrl.niu.edu/forest/SOCI354/Aquilino.pdf> [dostęp: 12.05.2015].
- Barbaro de, B. (red.) (1999). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Barber, C. (2014). Forest Fire As a Shared Intergenerational Experience: Perceived Short-term Impacts on the Grandparent-Grandchild Relationship. *Journal of Intergenerational Relationships*, 12, 128-140, doi: 10.1080/15350770.2014.901114
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Cavanaugh, J. (1997). Starzenie się. W: P.E. Bryant, A.M. Colman (red.), *Psychologia rozwojowa* (s. 109-132). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Cieślak, K. (1989). Geneza i rozwój podejścia interakcyjnego w badaniach małżeństwa i rodziny. *Problemy Rodziny*, 6, 21-29.
- Dunifon, R., Bajracharya, A. (2012). The role of grandparents in the lives of youth. *Journal of Family Issues*, 33 (9), 1168-1194, doi: 10.1177/0192513X12444271
- Falkowska, J. (2002). Do czego są potrzebni dziadkowie. *Edukacja i Dialog*, 5, 46-48.
- Franks, L.J., Hughes, J.P., Phelps, L.H., Williams, D.G. (1993). Intergenerational influences on Midwest college students by their grandparents and significant elders. *Educational Gerontology*, 19, 265-271.
- Goodfellow, J. (2010). *Grandparents and family separation Literature review*, [www.interrelate.org.au/files/research/Grandparents and Family Separation Literature Review.pdf](http://www.interrelate.org.au/files/research/Grandparents%20and%20Family%20Separation%20Literature%20Review.pdf) [dostęp: 2.05.2015].
- GUS (2007). Pozytkano z: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/GUS/RS_rocznik_demograficzny_2012.pdf [dostęp: 3.06.2015].
- Hagestad, G.O. (1985). Continuity and connectedness. W: V.L. Bengtson, J.F. Robertson (red.), *Grandparenthood* (s. 31-48). Beverly Hills, CA: Sage.
- Halicka, M., Dakowicz, L., Skreczko, A. (2013). *Świadomość wychowawcza białostockich rodzin*. Raport z badań. Białystok: Wydawca Miasto Białystok.
- Harlock, E. (1985). *Rozwój dziecka*. Warszawa: PWN.
- Harwas-Napierała, B. (2010). Rodzina w kontekście współczesnych zagrożeń. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego* (s. 11-21). Warszawa: Wydawnictwo Difin.

- Henderson, C.E., Hayslip, B., Sanders, L., Louden, L. (2009). Grandmother-grandchild relationship quality predicts psychological adjustment among youth from divorced families. *Journal of Family Issues*, 30, 1245-1264.
- Holahan, C.J., Moss, R. (1981). Social support and psychological distress: longitudinal analysis. *Journal of Abnormal Psychology*, 90, 365-370.
- Kornhaber, A. (1986). Grandparenting: normal and pathological a preliminary communication from the grandparent study. *Journal of Geriatric Psychiatry*, 19 (1), 19-37.
- Kriegelewicz, O., <http://www.psychologia.pl/inicjatywakorczakowska/files/KRIEGELEWICZ.pdf> [dostęp: 29.04.2015].
- Małeczka, B.Z. (1997). Dziadkowie w rodzinie. *Edukacja i Dialog*, 10, 14-16.
- Myers, J.E., Perrin, N. (1993). Grandparents Affected by Parental Divorce: A Population at Risk? *Journal of Counseling and Development*, 72 (1), 62-66, http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/J_Myers_Grandparents_1993.pdf [dostęp: 12.05.2015].
- Napora, E., Kozerska, A., Miszczak, E. (2014). Wsparcie dziadków w rodzinie o różnej strukturze a jakość życia młodzieży. *Acta Humanica*, 2, 161-170.
- Napora, E., Kozerska, A., Schneider, A. (2014). Parentyfikacja dziadków czynnikiem *resilience* w funkcjonowaniu rodziny samotnej matki – przegląd badań. *Kultura i Edukacja* 1 (101), 51-71.
- Oblacińska, A., Woynarowska, B. (red.) (2006). *Zdrowie subiektywne, zadowolenie z życia i zachowania zdrowotne uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce w kontekście czynników psychospołecznych i ekonomicznych*. Raport z badań [dostęp: 9.06.2015].
- Pikuła, N. (2010). Mądrość życiowa osób starszych paradygmatem wychowawczym współczesnej rodziny. W: B. Balogová (red.), *Elan vital v priestore medzi-generacnych vzťahov* (s. 65-71). Presov.
- Putney, N.M., Bengtson, V.L. (2001). Families, intergenerational relationships and kinkeeping in Midlife. W: M.E. Lachman (red.), *Handbook of Midlife Development* (s. 528-570). New York: John Wiley, Sons, Inc.
- Radochoński, M. (1987). *Choroba a rodzina*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Roberto, K.A., Stroes, J. (1992). Grandchildren and grandparents: Roles, influences, and relationships. *International Journal of Aging and Human Development*, 34, 227-239.
- Rocznik Demograficzny (2012). http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2012.pdf [dostęp: 6.05.2015].
- Ruiz, S.A., Silverstein, M. (2007). Relationships with Grandparents and the Emotional Well-Being of Late Adolescent and Young Adult Grandchildren. *Journal of Social Issues*, 4 (63), 793-808, doi: 10.1111/j.1540-4560.2007.00537.x
- Schneider, A., Napora, E., Kozerska, A. (2012, sierpień). Parentyfikacja dziadków jako czynnik wpływający na *resilience* w rodzinie samotnej matki w prowincjonalnej Polsce – zapowiedź badań. Referat na zaproszenie Organizatorów Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Przeszłość inspiruje przyszłość. Seniorzy dla młodych*, UMCS Lublin-Janów Lubelski.

- Shapiro, A., Cooney, T.M. (2007). Divorce and intergenerational relations across the life course. *Advances in Life Course Research*, 12, 191-219, doi: 10.1016/S1040-2608(07)12007-4
- Silverstein, M., Long, J.D. (1998). Trajectories of grandparents' perceived solidarity with adult grandchildren: A growth curve analysis over 23 years. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 912-923.
- Silverstein, M., Ruiz, S. (2006). Breaking the Chain: How Grandparents Moderate the Transmission of Maternal Depression to Their Grandchildren. *Family Relations*, 5 (55), 601-612, doi: 10.1111/j.1741-3729.2006.00429.x
- Stańczak, J. (2012). *Podstawowe informacje o sytuacji demograficznej Polski w 2011 roku*. GUS, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2012.pdf [dostęp: 3.06.2015].
- Stepulak, M.Z. (2014). Rola i miejsce dziadków w procesie wychowania religijno-duchowego wnuków w systemie rodzinnym. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 1, 221-241.
- Stochmiąlek, J. (2003). Geneza i następstwa funkcjonowania rodzin niepełnych. *Auxilium Sociale*, 2, 9-29.
- Straś-Romanowska, M. (2012, maj). *Kontrowersje wokół problemu aktywizacji osób starszych*. Referat przedstawiony podczas XXI Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej, Zielona Góra.
- Susułowska, M. (1989). *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: PWN.
- Sutor-Głodzik, P., Wnęk, J.A. (2008). Obraz najstarszego pokolenia w percepcji małych dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 33-37.
- Szatur-Jaworska, B., Błędowski, P., Dziegielewska, M. (2006). *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo ASPRA-JR.
- Trela, A. (2015). *Miejsce i rola dziadków w rodzinie*, www.utw.uj.edu.pl [dostęp: 5.05.2015].
- Tucholska, S. (1989). Obraz siebie u dziewcząt z rodzin rozbitych i pełnych. *Psychologia Wychowawcza*, 5, 474-483.
- Tyszkowa, M. (1990). Rola dziadków w rozwoju wnuków. Analiza na podstawie wypracowań uczniów i studentów. *Psychologia Wychowawcza*, 5, 301-317.
- Zawadzka, A. (1998). Rozmowy dziadków z wnukami jako forma wypoczynku. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. Wkładka: Przygotowanie do życia w rodzinie, 10, 11-14.

Streszczenie. Artykuł przedstawia wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów, dotyczące międzypokoleniowych relacji między młodzieżą i dziadkami oraz wpływu owych związków na poczucie jakości życia badanych pochodzących z rodzin pełnych bądź prowadzonych przez samotne matki.

W hipotezach oczekiwano, że oceny relacji dziadkowie – wnuki, w wymiarach częstotliwości i bliskości, będą różnicowane strukturą rodziny pochodzenia badanych oraz linią pokrewieństwa z dziadkami. Efekty pomiarów przeprowadzonych w grupie uczestników ($N = 196$) nie tylko to potwierdziły, ale dodatkowo pokazały istotne zróżnicowanie ocen determinowane płcią dziadków i okresem życia wnu-

ków (m.in. fazą adolescencji). Stwierdzono również, że struktura rodziny znacząco różnicuje subiektywną ocenę jakości życia młodzieży, a sytuację tę odzwierciedlają wyrażane przez nich opinie na temat relacji z dziadkami.

Częstotliwość kontaktów dziadków z wnukami wykazuje istotny związek z bliskością relacji, bez względu na okres życia badanych. Równocześnie wartości współczynników korelacji pomiędzy oceną związku częstotliwości z bliskością babci i dziadka ze strony matki, maleją wraz z dorastaniem wnuków. Przeciętną tendencję możemy dostrzec w odniesieniu do ocen tego związku wyrażanych względem obojga dziadków ze strony ojca, dla których wartości te wyraźnie wzrastają wraz z upływem czasu, bez względu na strukturę rodziny.

Słowa klucze: wnuki, jakość życia, rodzina samotnej matki